

Piyasiri Gunaratna, *Zima v Československu*, 1964 / zdroj (c) Studio FAMU. Film byl prezentován v rámci projektu *Biafra ducha*.
Studenti z Třetího světa v Československu v Národní galerii Praha, 2017–2018, kurátorka: Tereza Stejskalová (ve spolupráci se Zbyňkem Baladránem).

V komunistickém Československu, v němž jsem strávil první polovinu svého života, jsme Neevropany potkávali jen zřídka. V univerzitním městě, jako bylo mé rodné Brno, šlo především o vysokoškolské studenty ze „spřátelených zemí“ třetího světa. V hospodách, do nichž jsme jako studenti chodili v raných osmdesátých letech, byli oblíbení černoši. Jak se říkalo, a jak se někteří z nich sami chlubili, neměli problém v navazování známostí s Čechy. Bylo jich málo, takže v nich zřejmě obyčejní Češi viděli zpestření své každodennosti spíše než hrozbu. Ti, kteří si zde založili rodinu a usadili se, si přesto stěžovali na rasismus: exotický původ a jiná barva kůže, jež byly v neproblematických situacích chápány pozitivně, se při sebemenším konfliktu proměňovaly do zdroje úsměšků či něčeho horšího. Mezi studenty jsem se však až na výjimky s rasismem proti černošům neseťkával.

Arabové to měli horší. Těžko říct proč. Islám tehdy ještě nebyl strašákem, jakým je dnes, ostatně řada černošských studentů také byla z muslimských zemí. Někteří „Arabáci“, jak se jim tehdy v Brně osmdesátých let hanlivě říkalo, provokovali svým západním oblečením, k němuž obyčejní Češi neměli přístup. Převládala představa, že tráví čas v nočních podnikách a loví Češky na valuty. Někteří mí kamarádi, kteří měli jako já kritický vztah k tehdejšímu režimu, napojovali averzi vůči nim na sympatii vůči jejich blízkovýchodním nepřítelům – izraelským Židům.

Tuto podporu ještě posiloval opačný postoj, který k izraelsko-arabskému konfliktu zaujímal režim. Nenávisť k němu vedla mnohé z nás k lásce k jeho nepřítelům. Co předkládal jako pravdu, jsme měli sklon považovat za lež. Jím vynucovaná solidarita

s bojem národů třetího světa proti americkému imperialismu a sionismu nás vrhala na stranu Ameriky a Izraele. V západoevropských zemích vzbuzovaly snímky palestinských chlapců vrhající kameny na izraelské vojáky v plné zbroji morální rozhořčení a protesty. Tytéž snímky na první straně Rudého práva, hlásné trouby režimu, vzbuzovaly u nás nedůvěru a podezření z propagandistické manipulace. Co říkalo Rudé právo, musela být lež. Naše sympatie byly na straně nepřítele našeho nepřítele.

Podobně zvrácený důsledek přinášela režimní kritika amerického či jihoafrického rasismu. Skutečnost, že v přední linii boje proti němu stáli komunisté, které režim oslavoval jako hrdiny (Angela Davisová v USA či Joe Slovo v JAR), nás vrhala na stranu pravice, která viděla v boji proti jihoafrickému či americkému rasismu nástroj propagandy a světovládných ambicí Sovětského svazu. My, kteří jsme se chtěli vysvobodit z jeho spárů, jsme neměli žádný důvod sympatizovat s oběťmi jeho nepřátel.

Více či méně povinné sbírky na „fond solidarity“ s barevnými obyvateli třetího světa, které v českých podnikcích a na středních a vysokých školách prováděl komunistický režim, diskreditovaly všelidskou solidaritu i antikolonialismus. Režim nám v rámci své propagandistické sebelegitimizace vnucoval jako hlavní klíč k tehdejšímu světu dělení na zlý a rasistický Západ a dobrý a utlačovaný Jih. V úsilí o jeho delegitimizaci jsme ho přebíjeli dělením na zlý a imperialistický Východ a jím kolonizovanou střední Evropu. Myšlenkou o jejím „únosu“ euroasijským impériem vyjádřil Milan Kundera v eseji *Tragédie střední Evropy* z roku 1983 pocity velké části antikomunisticky orientovaných Čechů mé generace. Místo solidarity s utrpením neevropských obětí Západu, kterou nám vnucoval Východ, jsme se jako jeho oběti dovolávali solidarity Západu. Žádali jsme po něm, aby věnoval pozornost nám jako Evropanům právě ve chvíli, kdy se na západní levici prosadilo vědomí o jeho povinnosti kát se za utrpení, které způsobil Neevropanům. Kunderův poukaz ke koloniálním zločinům sovětského Východu se tak dostal do konkurenčního vztahu k poukazu ke koloniálním zločinům liberálního Západu. Západ se měl rozhodnout mezi dvěma morálními apely: měl pomáhat obětem prvních zločinů, nebo odškodňovat oběti druhých? První povinnost povstávala z příslušnosti k evropské civilizaci, druhá z příslušnosti k lidskému druhu.

Podle některých postkolonialistických levicových historiků¹ se v odkazu Středoevropanů ke sdílené kulturní identitě se Západem projevoval předpoklad rasové nadřazenosti Evropanů nad Neevropany. Může však být považována za bělošsky supremacistickou společnost, drtivá většina jejíchž členů potkala příslušníka neevropských ras nanejvýš párkrát v životě, pokud vůbec? Většina mých liberálně orientovaných, antikomunistických kamarádů osmdesátých let každopádně pocit nadřazenosti bělochů nad barevnými neměla, jejich světový názor však byl důsledně eurocentrický. Leninsky řečeno měla tato subjektivní sebestřednost objektivně rasistické implikace. Soustředit se výlučně na svou část lidstva v kontextu jeho stále větší propojenosti znamenalo implicitně přisuzovat menší hodnotu životu a utrpení těch, kteří k této části nepatří. Přesto převládala v triumfalistické atmosféře devadesátých let i u mainstreamové západní levice iluze o tom, že lidská práva, demokracie a prosperita, k nimž se roku 1989 otevřely dveře ve střední Evropě, se postupně rozšíří také do zemí globálního Jihu. Zpětně se zdá, že měl pravdu spíše generální tajemník OSN v letech 1992 až 1996 Boutros Boutros-Ghali, jenž tvrdil, že zrušení hranice mezi Východem a Západem posílilo hranici oddělující Sever od Jihu.

Dvě části globálního Severu, které v rámci studené války svými úlitbami soutěžily o přízeň zemí Jihu, mohly po jejím skončení koncentrovat svou pozornost a zdroje na proces překonávání propasti mezi sebou. Pro Západ to ovšem platilo jen relativně – vítězství ve studené válce ho totiž zároveň tlačilo opačným směrem, neboť zvětšovalo jeho důležitost a moc, a tím i zodpovědnost v některých regionech Jihu (to se týkalo

1 James Mark, Quinn Slobodian, *Eastern Europe in the Global History of Decolonization*, <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780198713197.001.0001/oxfordhb-9780198713197-e-20> (navštíveno 5. 1. 2020).

TCR 04:02:09:19

Námět, scénář a režie
VISHWANATH

WRITTEN AND DIRECTED BY

Krishna Vishwanath, *Black and white*, 1968 / zdroj (c) Studio FAMU. Film byl prezentován v rámci projektu *Biafra ducha*.
Studenti z Třetího světa v Československu v Národní galerii Praha, 2017–2018, kurátorka: Tereza Stejskalová (ve spolupráci se Zbyňkem Baladránem).

například Francie ve frankofonní Africe či USA na Blízkém východě). Někdejší země sovětského Východu však odvrátily svou pozornost z Jihu zcela. Zatímco posledním horizontem zahraniční politiky komunistických zemí střední Evropy byl celý svět, u jejich postkomunistických nástupců devadesátých let se jím stal pouze Západ: v horlivé snaze stát se součástí západního „jádra“ činily vše pro to, aby spálily mosty, které je spojovaly s jejich někdejším východním „jádro“ (Ruskem) i „periferií“ (zeměmi Jihu).

Pod univerzalistickou rétorikou střeoevropských revolucí roku 1989 se skrýval partikularistický projekt návratu do Evropy. Havlův lidskoprávní diskurz zněl sice globálně a inkluzivně, ve skutečnosti však celoplanetární dosah lidských práv ztotožňoval s celoplanetární nadvládou USA. Toto ztotožnění mělo vylučující efekt na lidská práva těch, kteří se ocitli na podmaněné straně americké moci nebo byli nepřáteli jejích regionálních zástupců. Zdánlivě univerzální horizont všelidských hodnot tedy měl ve skutečnosti pevně dané hranice – spadaly vjedno s hranicemi partikulární americké moci, která údajně šířila tyto hodnoty po světě. Lidských práv těch, kteří byli v konfliktu s ní (nebo jejími klienty), se Havlův diskurz netýkal. V posledních letech svého života například hájil Havel Izrael proti těm, kteří ho kritizovali za pokračování okupace a s ní spjaté pošlapávání lidských práv Palestinců.

Havel, jenž v některých svých eseích z přelomu sedmdesátých a osmdesátých let dovedl mistrně dekonstruovat pasti manichejské bipolarity studené války, se tak do nich sám po jejím skončení nechal chytit. Jeho identifikace univerzálního s partikulárním – všelidských morálních principů se zvláštním zájmem Ameriky či „euroatlantické“ civilizace – odpovídala způsobu, jakým mnozí antikomunističtí liberálové mé generace prožívali vstup do světa, od něhož je do listopadu 1989 oddělovaly přísně střežené hranice. Subjektivně jsme se cítili jako kosmopolité konečně vypuštění z komunistického vězení, ve skutečnosti jsme mířili do západních metropolí. Někteří z nás pak byli nemile překvapeni, že jsou plné barevných přistěhovalců z jejich někdejších kolonií. Pro pochopení bojů za jejich nediskriminaci a uznání nám scházel

historický kontext. Vždyť pro mnohé z nás byl západní kolonialismus výmyslem propagandy Sovětského svazu, jenž jím zastíral vlastní kolonialismus, jehož oběťmi jsme byli my.

Když v uprchlické krizi roku 2015 odmítly státy Visegrádské čtyřky splnit své mezinárodní humanitární závazky a zúčastnit se přijímání a rozdělování neevropských uprchlíků, reagovali na to někteří západní představitelé překvapeně: jako by tyto státy popřely univerzální hodnoty lidských práv a všelidské solidarity, k nimž se přihlásily roku 1989. Překvapeni však mohli být jen ti, kteří zapomenuli na eurocentrické motivace tehdejších revolucí. Středoevropané se vraceli do „své“ západní civilizace, která tímto jejich návratem potvrdila, že je středem světa. Zbytek planety a lidstva pro ně byl periférií, do níž nechtěli patřit: nezbytnost asimilace do západních norem a přijetí neoliberalismu byla často odůvodňována tvrzením, že jsou nutnou podmínkou k tomu, abychom nespádli na úroveň „rozvojové země“. Někdejší „druhý“ svět se měl rozdělit na ty, jimž se podařilo připojit k „prvnímu“, a ty, kteří byli deklasováni na součást „třetího“. Prvořadým úkolem středoevropských národů bylo získat místo v první skupině a za každou cenu zabránit možnému skluzu do skupiny třetí.

Odmítnutí neevropských uprchlíků v roce 2015 tedy v žádném případě nepopřelo dědictví devětaosmdesátého, ale naopak na něj – v nové dějinné situaci – navázalo. Když se předseda Evropské komise Jean-Claude Juncker snažil v září 2015 vzbudit v zemích Visegrádské čtyřky vědomí morálního závazku vůči neevropským uprchlíkům poukazem k tomu, že západní Evropa přijímala za studené války s otevřenou náručí jejich uprchlíky, narazil na stěnu nepochopení: ze středoevropského pohledu měli Západoevropané k těmto uprchlíkům závazek pohostinnosti jako k příslušníkům evropské civilizace, což je srovnatelné s daleko menším, pokud vůbec nějakým závazkem, jenž máme k prchajícím příslušníkům islámské civilizace.

Roku 2015 se tedy konečně dostal explicitně ke slovu eurocentrismus, jenž v prvních dvou desetiletích po revolucích roku 1989 zůstával skryt za univerzalistickou rétorikou. Pod vznešenou humanistickou fasádou se objevila obyčejná nacionalistická a civilizační xenofobie. Stalo se tak poté, co se sen devětaosmdesátého o naší příslušnosti k Západu proměnil do reality. Podílíme-li se nyní na obrovských výhodách, které západní Evropě přinesla staletí přímé i nepřímé nadvlády nad neevropským obyvatelstvem, nemůžeme se vyhnout závazkům vůči němu. Tím, že se nám podařilo zaujmout vytoužené místo mezi někdejšími kolonizátory, ztratili jsme alibi kolonizovaných. Dekolonizace našeho myšlení může konečně začít.

Pavel Barša je politolog, působí na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.